

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

A Scholarly Annual of Ferenc Rákóczi II.
Hungarian College of Transcarpathia

2009
VIII. évfolyam, 2. kötet
Том VIII, № 2
Volume VIII, № 2

Acta Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

2009/2
VIII. évfolyam, 2. kötet / Том VIII, № 2

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Soós Kálmán, Orosz Ildikó, Csernicskó István, Barkáts Jenő
A KÖTETET SZERKESZTETTE: Penckófer János, Kohut Attila

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Шовш К., Орос І., Черничко С., Боркач Є.
ЗА РЕДАКЦІЮ: Пенцкофер І., Когут А.

KORREKTÚRA: G. Varcaba Ildikó / Коректура: Г. Варцаба І.
TÖRDELÉS: Garanyi Béla / Верстка: Гороній А.

A kiadvány megjelenését a

támogatta

A kiadásért felel: Orosz Ildikó és Soós Kálmán / Відповідальні за випуск: Орос І., Шовш К.

ISBN: 978-966-7966-78-2

Készült: PoliPrint Kft. Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

Tartalom

Történelem

ORBÁN LÁSZLÓ: Nemzet- és nacionalizmuselméletek	7
BOCSKOR MEDVE CZ ANDREA: Nacionalizmus és történetírás. Az ukrán történelemformálás hatása a nemzeté válás folyamatában	17
LUKÁCS ATTILA: Kárpátalja magyar–magyar kapcsolatainak alakulása. 1989–1994	35
SZAKÁL IMRE: Magyar ellenzékiiség Podkarpatszka Ruszban 1919 és 1938 között. Pártprogramok és érdekérvényesítés	49
MOLNÁR FERENC: A máramarosi határvidék hadászati problémái az 1849. évben	61
SZÉKELY GUSZTÁV: Ugocsa vármegye kialakulása az új kutatások tükrében	73
HOMOKI DIANNA: Rákóczi hadseregének társadalmi helyzete	91

Pedagógia

ЧЕРНИЧКО СТЕПАН: Напрямки мовної освіти України і угорськомовна освіта на Закарпатті	97
BERECZKY GYÖRGY: A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a <i>Szovjetunió története</i> című tankönyvek alapján	107
HEVESI TIBOR: Dinamikus geometriai szerkesztések mértanórán	115
LECHNER ILONA: <i>Altersspezifische Merkmale des Fremdsprachenerwerbs und Fremdsprachunterrichts</i>	125
ÁDÁM ERZSÉBET: A zenei nevelés helye és szerepe a pedagógusi munkában	137

Nyelvészet. Irodalom. Művelődés

MÁRKU ANITA: Nyelvválasztási stratégiák a kétnyelvű kárpátaljai fiatalok körében	145
SZILÁGYI LÁSZLÓ: Language Learning Strategies used by Monolingual and Bilingual Students in Transcarpathian Secondary Schools	163
DR. ILONA HUSZTI: How can a language learner be successful in second or third language acquisition?	177
AGNES G. HAVRIL: The past and present periods of English for Special Purposes teaching and testing in Hungary	187
GAZDAG VILMOS: Nyelvi attitűdök és az interferencia kérdései Vadastanya ukrán/ruszin nyelvű lakossága körében	199
BÁRÁNY BÉLA: Традиции «Войны и мира» А. Н. Толстого в романе В. Гроссмана «Жизнь и судьба»	215
CSEH GIZELLA: A magyar népszínmű XIX. századi művelődéstörténetének vázlata	229

Egyház(történet)

ORBÁN MARIANNA: Ébredési mozgalom a Kárpátaljai Református Egyházban (1936–1947)	239
GERENDELY BÉLA: Egyházi felekezetek Tiszakeresztúrtban	245

Epidémia. Vízvizsgálat. Régészet. Logisztika

DANCS GYÖRGY: Az 1831-es kolerajárvány és Perényi szerepe az ellene folyó harcban	253
CSOMA ZOLTÁN–HADNAGY ISTVÁN: A felszíni és a felszín alatti vizek nitráttérhelése Makkosjánosi községben és környékén	265
РАЦ А.Й.: Закарпатські обсидіани: міфи та реальність	273
PATAKI GÁBOR: Kárpátalja logisztikai szerepköre és fejlődési stratégiái	279

<i>Eseménynaptár</i>	300
-----------------------------------	-----

A nemzetiségek helye és szerepe a szovjet iskolai történelemoktatásban a Szovjetunió története című tankönyvek alapján

Rezümé Minden politikai rendszer saját ideológiával rendelkezik és igyekszik ennek hegemón szerepét biztosítani a többi, vele ellentétes szemlélettel szemben. Posztszovjet térségünkben az ideológia mint megnevezés is pejoratív értelemmel bír, pedig a demokrácia is rendelkezik vele, amely nem más, mint maga a demokrácia szükségességének és kizárólagos létjogosultságának álláspontja. Az ideológia terjesztésének számos közege létezik, és ezek között kiemelkedő helyet foglal el az oktatási rendszer, ahol a tudományos ismeretek átadása mellett fontos szerepet kap a nevelési funkció is. Jelen tanulmányban a szovjet oktatási rendszert vizsgáltuk, azon belül pedig a történelem tantárgyra fókuszálva a nemzetiségek ábrázolásának különböző megnyilvánulásait kutattuk, hogy ezáltal megragadhatóvá váljon a korabeli szovjet nemzeti-ségi politika összetevőinek egyik részlete.

Резюме Кожна політична система розпоряджається своєю ідеологією. Для розповсюдження ідеології існує безліч умов, серед яких особливе місце займає система освіти. В радянську еру ідеологічне виховання з різних предметів найдужче проявлялась у викладанні історії, а в межах цього в предметі історії Радянського Союзу, для навчання якої основою служили книги з історії Радянського Союзу та підручники 7-го, 8-го, 9-11-го та 11-го класів з Історії Радянського Союзу. В створенні історії Радянського Союзу завжди діали політичні прагнення. Роль Росії до такої ступені є перепрезентованою, при якій і за наявністю ідеї союсної держави та національного рівноправ'я відчувається присутність русифікації та централізації. Ідеологію використовували для переформування історичної дійсності в інтересах впливу на свідомість учнів.

Minden politikai rendszer saját ideológiával rendelkezik és igyekszik ennek hegemón szerepét biztosítani a többi, vele ellentétes szemlélettel szemben. Demokratikus világunkban például a szólás- és sajtószabadság bármilyen mértékű nagysága mellett is tilos bizonyos nézetek hangoztatása, propagálása, mivel ezek lényegükben antidemokratikusak, vagy sértenek egyes jogokat, így veszélyesek a jelenlegi politikai rendszerre nézve. Valóban, ha csak a huszadik század történetét nézzük, tragikus események elevenednek meg előttünk, amelyek során különböző hatalmi csoportok eltérő jelszavak mögé bújva kegyetlen cselekedeteket valósítottak meg. Posztszovjet térségünkben az ideológia mint megnevezés is pejoratív értelemmel bír, pedig a demokrácia is rendelkezik vele, amely nem más, mint maga a demokrácia szükségességének és kizárólagos létjogosultságának álláspontja.

Az ideológia terjesztésének számos közege létezik, és ezek között kiemelkedő helyet foglal el az oktatási rendszer, ahol a tudományos ismeretek átadása mellett fontos szerepet kap a nevelési funkció is. Az oktatási intézmények alapvető feladatköre, hogy a felnövekvő nemzedékeket a társadalom hasznos tagjaivá formálja. A propaganda ma is létezik, s jelen van az iskolákban, beleágyazódik a tananyagba, melynek összetételét az állam határozza meg. De nemcsak nálunk van ez így, bizonyos mértékben minden ország beleszól abba, hogy mi történhet az osztály falain belül és felállít bizonyos kereteket. A szovjet érában ez a törekvés sokkal erőteljesebben érvényesült, hiszen nagyobbak voltak az elvárások is, a „*homo sovieticus*” az alapvető emberi tulajdonságoktól idegen természettel kívánták felruházni,

* A Péterfalvai Református Liceum tanára.

az egyénnek nemcsak lojálisnak kellett lennie az állammal szemben, de lehetőleg azonosulnia kellett annak cselekedeteivel és gondolatvilágával.

A totálisan államosított oktatási rendszerben végbement események egyfajta korabeli tükröt jelentenek a rendszer jellegéről, valódi céljairól, a propaganda stílusáról, az ideológiáról, amely támpontot jelenthet a korabeli valóság megismeréséhez.

Jelen esetben ezt a tükröt a szovjet nemzetiségi politika vizsgálata során alkalmazhatjuk, ha megnézzük, hogyan írtak a tankönyvekben a nemzetiségekről, a nemzetiségi kérdéssről.

Az ideológiai nevelés a különböző tantárgyak közül a legerőteljesebben a történelem oktatása során érvényesült és ezen belül a Szovjetunió története című tantárgy keretein belül, melynek tanításához az *Olvasmányok a Szovjetunió történetéből*, valamint *A Szovjetunió története 7. osztályos, 8. osztályos, 9–10. osztályos és 11. osztályos* tankönyvek szolgáltak alapul. Ezek mindegyikében eltérő mértékben, de kiemelkedő szerepet kapott az ideológiai nevelés. Az *Olvasmányok a Szovjetunió történetéből* igazából konkrét tényanyagot nem is tartalmazott, ennek megfelelően stílusában és szövegében a nevelési tényező fontosságára koncentráltak. Kronológiailag a benne lévő szövegek felölelték a kezdeti időktől napjainkig terjedő eseményeket, amelyet elbeszélésszerűen írtak le. Maga a tantárgy előkészítő jellegű volt, célja, hogy a tanulókat bevezesse a történelmi gondolkodás világába. Valójában azonban a tudományos tényezőhöz viszonyítva túlsúlyba került a propaganda szerepe, gyakran egy-egy momentum túlmagyaráznak, és néhány ideológiai elem folyamatosan ismétlődik. Ezt a jellemvonást a többi tankönyv is magában hordozza, a törzsszöveg jelentős része érzelmileg túlhangsúlyozott, erkölcsi színezetű.

Az ellentmondások és a szovjet történetírás sajátosságai a tantárgy szerkezetében szintén megnyilvánulnak. Már a címben megbomlanak a történelmi hűség korlátai, és az egész tartalomban folyamatosan nyomon követhető a politikai célú manipuláció. A legfontosabb törekvés a közös múlt létrehozása volt. Ennek megteremtéséhez az ideológia nyújtott segítséget. A szovjet történelmi terminológia a társadalom-filozófiai szemléletre épült, vagyis a legfontosabb mozgatórugónak nem az egyes eseményeket, hanem a társadalmi fejlődésben végbemenő folyamatot tekintették. A szocialista tanokból kiindulva az osztályharc fejlődését állították a középpontba, amely a kezdetektől folyamatosan kibontakozva elvezetett 1917 októberéhez, és a szovjet állam kialakulásához. Az osztályharc és annak keresése jelenti az összetartó kapcsot az amúgy jelentősen eltérő múlttal rendelkező népek és régiók közös történelmi fejlődésének prezentálásához.

Magán a tantárgy szerkezetén belül éles határvonal húzódik: a kezdetektől a 14. századig, még a Szovjetunió területén egykor létezett népek és államok többé-kevésbé egyénileg értelmezett történetéről van szó, a központosított Orosz Állam megalakulásától és felemelkedésétől számítva azonban kizárólag Oroszországgal foglalkoztak. Egy-egy régió történetét nem követték végig a kronológiai folyamatosságot megtartva, csak bizonyos eseményeket emeltek ki belőle. Például a Kaukázusontúl és Közép-Ázsia megjelent a hűbéri széttagoltság időszakában, az idegen hódítókkal szembeni küzdelem kapcsán, majd a *Kaukázus népei a XIX. század első felében*,¹ valamint a *Közép-Ázsia és Szibéria népei a XIX. század*

¹ I. A. FEDOSZOV: *A Szovjetunió története. Segédkönyv a 8. osztály számára*. Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev-Uzsgorod, 1979. 77. o.

*második felében*² című fejezetekben. Hogy miért nem azonos időszakot vettek alapul? A Kaukázus vidékét a 19. század első felében, Közép-Ázsiát pedig a század második felében hódította meg az Orosz Birodalom. Szibéria népeinek története külön kiemelve csak a 17. és a 19. századra vonatkozóan jelent meg. A 17. században szilárdult meg Oroszország hatalma a terület felett, a 19. század pedig az orosz kutatók nagyszámú expedíciója miatt volt fontos. A Volga mente csak Moszkva 16. századi terjeszkedésével összefüggésben került elő. Ukrajna történetéből a Bohdan Hmelnickij vezette szabadságharc nagyobb részt foglalt magába, mint az összes többi időszak együttvéve. A Baltikumra a livóniai és az északi háború, valamint a „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” után a szovjethatalom megszilárdításáért vívott küzdelem eseményein belül tértek ki. A lengyel nép történetének elhomályosításával kapcsolatban pedig külön erőfeszítésnek tűnik, hogy az 1830-1831-es és az 1863-1864-es forradalmat az Oroszországi társadalmi feszültségek egy-egy megnyilvánulásaként tárgyalták.

Erőteljes az orosz nép vezető szerepére való utalás. Moszkva minden területszerzését pozitív eseményként jellemezték, és az osztályharcban is az orosz proletariátus tekintélyét hangsúlyozták. A területszerzéseknél olyan tényezőket emeltek ki, hogy a helyi lakosság szempontjából nagy jelentősége volt a fejlettebb orosz kulturális és gazdasági vívmányok megismerésének, a hűbéri kizsákmányolás elleni harcban az elnyomott népek összefogásának, valamint Oroszország a kis népeket megvédte más, idegen hódítóktól. A Volga mente Oroszországhoz csatolása például azért volt kedvező hatású esemény, mert véget vetett a tatár kánok elnyomásának, ami a helyi csuvas, mari, udmurt, mordvin, tatár és baszkir lakosságra nehezedett.³ Arról nem írtak, hogy a hűbéri elnyomást egy szintén hűbéri állam hódítása hogyan tudta megszüntetni. A 8. osztályos tankönyvben Észak-Kaukázus csatlakozásának történelmi jelentőségét összegezve az alábbi szempontokat emelték ki: „Az észak-kaukázusi népek szempontjából pozitív jelentősége volt annak, hogy Oroszország kötelékébe kerültek. A hegyi népek és az orosz nép közeledése elősegítette kultúrájuk és gazdaságuk fejlődését. E népek történelmi fejlődése jelentősen meggyorsult.”⁴ Az ukránok lengyel nemesség elleni harcában Oroszország „nagy testvér” szerepét rajzolták meg: „Az orosz nép együtt érzett az ukránok és beloruszok harcával a pánok Lengyelországa ellen.”⁵ de a Kaukázus meghódítását is testvéri segítségnyújtásnak tekintették: „A Kaukázusontúl népeit a kiirtás veszélye fenyegette. Csak Oroszországtól és az orosz néptől várhattak segítséget.”⁶ A meghódított népek szempontjából egyedüli negatívumként azt emelték ki, hogy a saját földesuraik mellett megjelentek az orosz kizsákmányolók is, amiben viszont nem a nemzeti elnyomást, hanem Oroszország népeinek közös sorsát látták meg. Az elnyomott népeknek a kizsákmányolás elleni harcban közös céljaik voltak, amelyek összekovácsolták őket: „Közös munkában, közös harcban erősödött a különböző nemzetiségű dolgozók barátsága.”⁷

² Uo. 147. o.

³ M. V. NYECKINA, P. SZ. LEJBENGRUB: *A Szovjetunió története. Tankönyv a VII. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 1975. 138. o.

⁴ I. A. FEDOSZOV: I.m. 84. o.

⁵ M. V. NYECKINA, P. SZ. LEJBENGRUB: I.m. 183. o.

⁶ I. A. FEDOSZOV: I.m. 77. o.

⁷ F. J. LOSZ, P. SZ. FEDORENKO: *Az ukrán SZSZK története Tankönyv a 9–10. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 1969. 191. o.

A Kijevi Ruszt felváltva orosz és óorosz államként említik. Például a nomádokkal szembeni küzdelemről szólva azt olvashatjuk, hogy: „Az oroszok a sztyeppi nomádok támadásainak visszaverésével megvédték Közép- és Nyugat-Európát a pusztító dúlástól.”⁸ Egy másik helyen viszont a Ruszt és lakosságát a három keletiszláv testvérnép őshazájának és kialakulásuk bölcsőjének nevezik: „Fokozatosan valamennyi keleti szláv törzs egyesült az óorosz államban. Együtt az egységes óorosz nemzetiséget képezték, melyből később kifejlődött országunk három testvérnépe: az orosz, ukrán és belorusz nép.”⁹

Míg Oroszország terjeszkedését pozitív eseményként ábrázolták, a nemzetiségek történelmi szerepét a küzdelmekben, az idegen hódítókkal szembeni harcban ismerték el. Közép-Ázsia és Kaukázuson túl népeinek, az ukrán, belorusz és balti népeknek az önálló története kizárólag ezen eseményekben jelent meg. A 7. osztályos tankönyvben *Az ősközösségi és a rabszolgapártó rendszer országunk történetében*¹⁰ című fejezetben Kaukázuson túl és Közép-Ázsia rabszolgapártó államainak a perzsák és Nagy Sándor elleni küzdelmeit emelték ki: „A közép-ázsiai népek történetéből sok példát lehetne felsorolni arra, milyen önfeláldozóan harcoltak az idegen hódítók ellen.”¹¹ A hűbériség időszakának történelmi eseményeként a Kaukázusban egy parasztfelkelés, illetve a törökök és a perzsák elleni harc van leírva. Ezután a mongol-tatár támadásban, amely a következő paragrafus, jelennek meg újabb adalékok a Kaukázus és Közép-Ázsia népeiről. A Baltikum története az orosz néppel, és a svéd, illetve német hűbérurak elleni küzdelemmel fonódik össze, Ukrajna, Belorusszia és Litvánia pedig a teuton lovagrend felett aratott győzelemben kaptak helyet. A paragrafus címe: *Ukrajna, Belorusszia és Litvánia népei harcban a német hűbérurak agressziója ellen*¹², ebben Ukrajnáról és Belorussziáról annyi szó esik, hogy földjeiket elfoglalta a Lengyel és a Litván Állam, majd: „Az egész litván nép, az orosz, az ukrán és a belorusz földek lakossága, harcra kelt a szörnyű veszély ellen.”¹³ Lengyelország és Litvánia 1385-ben unióra lépett, tehát együtt vették fel a harcot a németekkel szemben, mégis teljesen más kategóriába sorolták a „mohó lengyel földesurakat”, akik még nagyobb szolgásgba döntötték a parasztságot, és a litván „népet”, amellyel a szlávok sorsközösségbe léptek. A lengyeleket a győzelem dicsőségéből is kihagyták: „A szláv népek és Litvánia összefogása visszaverte a német hűbérurak egyik legveszélyesebb, a litván és szláv földek ellen intézett támadását.”¹⁴

Valójában a nemzetiségekről sokkal több szó esik különböző harcokban, mint például, amit a kultúrájukról vagy életviszonyaikról írtak. A közös harc a népek egységét szimbolizálta, nem véletlen, hogy a nemzetiségeket is ebben a közegeben igyekeztek ábrázolni. A Szovjetunió népeinek történelmi összefonódását leginkább a küzdelmekben lehet megragadni, ezért minden, ami a közös harcot jelképezte, bekerült a történelembe, és minden nagy háborúban külön kiemelték az ország összes népének hősiességét. A napóleoni háborúban például arról olvashatunk, hogy: „Az orosz katonák méltó bajtársai voltak a háborúban szolgáló

⁸ M. V. NYECKINA, P. SZ. LEJBENGRUB: I.m. 54. o.

⁹ Uo. 57. o.

¹⁰ Uo. 7. o.

¹¹ Uo. 19. o.

¹² Uo. 101. o.

¹³ Uo. 102. o.

¹⁴ M. V. NYECKINA, P. SZ. LEJBENGRUB: I.m. 103. o.

ukránok, beloruszok és más népek fiai.¹⁵ A győzelem érdemét pedig „...az orosz nép és Oroszország más népei szerezték”¹⁶. A szovjet történetírás hasonló gesztusokat tett más esetben is, így az első és második világháborúban szintén irtak a nem orosz hősokról: „Az Urál és Szibéria munkásai, a Volga mente, a közép-ázsiai és kaukázusontúli köztársaságok kolhozistái, a Szovjetunió valamennyi nemzetiségének tagjai hősi munkát végeztek, minden erejüket latba vetették a fasiszták fölötti győzelem érdekében.”¹⁷. A polgárháborúban: „Soknemzetiségű hazánk minden népe a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányait védte...” és „Minden nemzetiségnek megvoltak a maga hősei, akiket az egész szovjet nép tisztelt.”¹⁸ Különös, hogy a valóságban éppen ezekben az eseményekben játszottak a nemzetiségek az oroszokhoz képest valóban elhanyagolható szerepet. A szovjet történetírás azonban mégis figyelmet fordított arra, hogy megörökítse őket, már amennyire ez az összetartást, a Szovjetunió népeinek egységét szimbolizálta. A polgárháborúban minden esetre túlzásnak tűnik arról írni, hogy minden népnek megvoltak a maga hősei, a 10.-es tankönyvben pedig ezen felül külön kitértek a szovjethatalomnak a nemzetiségi területeken folytatott harcára. Közép-Ázsia, Kaukázusontúl, Ukrajna, Belorusszia és a Baltikum története egyenértékűvé vált a bolsevizmus győzelméért e vidékeken folytatott harc eseményeivel, mivel máshol egyáltalán nem esett szó róluk. Az egyéni múlt jogát tehát elvették, viszont a közös történelemben kötelezően szerepet jutattak minden népnek, hogy tudományos alapot teremtsenek a Szovjetunió megalakulásának igazságáról.

A 20. század elején megélénkülő nemzetiségi mozgalmakról szinte semmit nem irtak. A 9–10. osztályos tankönyvben az Orosz Birodalom társadalmi és gazdasági helyzetének elemzésén belül jelenik meg néhány kitétel a nemzetiségekről. „A kapitalizmus fejlődésével párhuzamosan megerősödött a helyi, nemzeti burzsoázia, amely igyekezett oszdatlanul uralkodni saját nemzetének dolgozói fölött....A népeknek a cári elnyomás elleni harcát a burzsoá nacionalisták igyekeztek alárendelni a saját osztályérdekeiknek, elleneztek a helyi proletariátus szövetségét az orosz munkásosztályal.”¹⁹ A szovjet történetírás kényes kérdések sorának megválaszolásától szabadult meg azáltal, hogy a nacionalizmust összekapcsolta a burzsoázia jelzővel. Ezen értelmezés szerint a nemzeti ébredés a kapitalizmus fejlődésének törvényszerű velejárója, és semmilyen további okfejtést, illetve magyarázatot nem követel. Szőnyeg alá söpörték a függetlenségi törekvéseket, az etnikai ellentéteket pedig a cárizmus nemzetiségi politikájának számlájára irták. A cári nemzetiségi politikát viszont kemény szavakkal jellemezték, kiemelve a zsidóüldözéseket, és a nem orosz lakosság elnyomását. Ezentúl a cárizmus nagyhatalmi politikájának rovására irták a helyi nacionalizmus megerősödését, igyekezve leegyszerűsíteni a jelenséget. A nagyorosz sovinizmus magával vonja a helyi nacionalizmus kibontakozását, ebből fejlődnek ki a függetlenségi törekvések, tehát azoknak semmi objektív létalajuk nincsen.

¹⁵ I. A. FEDOSZOV: I.m. 13. o.

¹⁶ Uo. 29. o.

¹⁷ T. Sz. GOLUBJEVA, L. Sz. GELLERSTEJN: *Olvasmányok a Szovjetunió történetéből. Tankönyv a 4. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev 1969. 152. o.

¹⁸ История СССР – учебник для 9-10. класса средней школы (на венгерском языке) / Б. О.Рибаков, А. М. Сахаров, О. О. Преображенский, Б. И. Краснобаев, Радянска Школа 1968. 239. o.

¹⁹ F. J. LOSZ, P. SZ. FEDORENKO: I.m. 12. o.

Elítélték a nemzeti és nacionalista pártok tevékenységét, melyek az osztályérdekek alapján népellenes tevékenységet folytattak, mivel: „... a munkás és parasztmozgalom elleni harcban egy tömböt alkottak a vezető körökkel.”²⁰ Ezzel szemben a nemzeti felszabadító harcban a proletariátus vezető szerepét hangsúlyozták. „Különösen élénk nemzeti felszabadító harc folyt Lengyelországban, Finnországban, a Baltikumban és Ukrajnában, ahol a forradalom végső győzelmében érdekelt proletariátus haladt a harc élvonalában”²¹ – olvashatjuk az idézetet az 1905-ös forradalom történetében. Éles ellentétet rajzoltak meg a polgári nacionalizmus és a proletár nemzetiségi mozgalom között. Csakis a proletariátus vezette nemzeti törekvések létjogosultságát ismerték el. Nem véletlen, hogy a 20. század történetében mindössze két alkalommal szerepel a nemzetiségi mozgalom címszó a tankönyvekben: az 1905-ös forradalomban és a Szovjetunió megalakulásával összefüggésben. Az egész azt jelképezte, hogy a népek összetartozásának ösztönös vágya az objektív alapja a Szovjetunió létrejöttének, nem pedig felülről meghatározott politikai érdekek.

A 9–10.-es tankönyvben érzékelhető legerőteljesebben az ideológia szerepének túlzott jelenléte. Történetileg ez a 20. század első fele, s ehhez az időszakhoz kapcsolódik a szovjet történettudomány legkeményebb feladata: meg kellett magyarázni, hogy az oroszországi kapitalizmusban öntudatra ébredő nemzetiségek miért nem választhatták az önigazgatás és a függetlenség útját az egységes szovjet állam helyett. Történelmi tények helyett lépten-nyomon az adott korú tanulók számára érthetetlen ideológiai okfejtésbe bonyolódtak. Az egész nemzetiségi kérdést elsősorban ideológiai síkon közelítették meg: a nemzetiségi mozgalom címszó alatt a proletariátus tekintélyének és vezető szerepének növekedéséről olvashatunk, a függetlenségi törekvéseket a burzsoá nacionalisták népellenes tevékenységével fémjelezték, a cári nemzetiségi politikát az imperializmus köpenyébe bujtatták, de lényegében a nemzetiségek történelméről, kultúrájáról, életviszonyairól semmit sem írtak. Tulajdonképpen a tananyag adott részében az ideológiai elemek részaránya arányosan növekszik azzal, ami a leírtak és a történelmi valóság közötti különbségben érzékelhető. A történelmi tényeket nem hamisították meg, egyes esetekben egyszerűen kihagyták őket, vagy elferdítették valóságtartalmukat.

Az ideológia segítségével szabadon értelmezték a történelem menetének törvényszerűségeit. A Szovjetunió történetéből például következetesen kimaradtak a belső konfliktusok, nem voltak háborúk az egyes népek vagy a korai államok között. Részben ebből következik, hogy Oroszország területszerzései sem minősülhettek hódításoknak. Azt ugyan nem hallgatták el, hogy a birodalomban a nem oroszok helyzete különösen nehéz volt, hogy az orosz hivatalnokok lenézték és megvetették őket, de ezt a politikai rendszer: a hűbériség és a kapitalizmus számlájára írták, amin túl létezett a népek egysége és összetartása a közös harcból táplálkozva. Kialakult egy koncepció, melynek alapján az osztályharc téziséből kiindulva elkülönítették a hűbéri és kapitalista kizsákmányolásból eredő nemzeti elnyomást és burzsoá nacionalizmust a dolgozók internacionalista egységének gondolatától, amelyet az 1917 előtti időszakra is létezőnek feltételeztek. Minden, ami reakciós és elítélendő, az az első kategóriába sorolandó, ugyanakkor minden haladó vívmány, a népek ösztönös, békés egymás mellett élésének vágya,

²⁰ Uo. 54. o.

²¹ Uo. 40. o.

a mindenkor meglévő internacionalista egységben öltött testet. A „Nagy Októberi Szocialista Forradalom” az elnyomott osztályok hatalomra juttatásával önmagában felszínre hozta a tökéletes nemzetiségi politikát, mivel lehetőséget biztosított a népek barátságának korlátok nélküli kibontakozására.

A nemzetiségek ábrázolásában nyomon követhető a politikai tényező közvetlen hatása. A nyolcadik osztályos tankönyvben *Közép-Ázsia és Szibéria népei a XIX. században*²² című fejezetben a Távol-Kelettel kapcsolatban egy érdekes kitétel jelenik meg: „Az Amur-mellék és az Uzsuri vidék csaknem lakatlan volt, kis létszámú törzsek éltek itt: nanajok, nyivhek, udegék és orocsok.... Kínaiak nem akadtak a helyi lakosság körében.”²³ A könyvet 1977-ben adták ki és nyilvánvalóan a szovjet–kínai viszony elhidegülésének következménye, amiért külön ki kellett emelni, hogy a XIX. században, mikor az oroszok meghódították a vidéket, kínaiak nem éltek ott. Emellett a korszak, nemzetiségi politikájának legfontosabb irányvonalai szintén megjelennek. A legjelentősebb a szovjet nép kialakulásának koncepciója. A mind erőteljesebb oroszosításhoz kitalálták, hogy a Szovjetunióban a népek szoros egymás mellett élésének következtében fokozatosan eltűnnek a nemzetiségi különbségek, és kialakul az egységes szovjet nép, a szovjet kultúra hordozója, amely oroszul fog beszélni. Logikus, hogy az orosz legyen a közös kommunikációs nyelv, hiszen ezt beszélik a legtöbben és ez a legfejlettebb. Az új, szovjet kultúra az orosz kultúra alapjain épül fel, mivel ebben jelenik meg a legmélyebb, legátfogóbb szellemi hagyaték. A tankönyvekben igen sok esetben fordul elő, hogy nyíltan az oroszok kulturális felsőbbrendűségéről írtak. Például a Kaukázus, Közép-Ázsia vagy Szibéria megszerzésénél: a haladó orosz kultúra pozitív hatását emelték ki a helyi népek nemzeti kultúrájának felemelkedésében. A szovjet nép kialakulásának propagálása közvetetten megjelenik a közös történelem megteremtésére való törekvésben, s a „Nagy Október” vívmányai között már nyíltan hirdették annak megvalósulását: „Egészeiben véve a szocialista állam nemzetiségi politikája elősegítette a népek fejlődését és közeledését, az új társadalmi közösség: a szovjet nép kialakulását.”²⁴

A tankönyvek elemzés alapján, a Szovjetunió történetének közlésében és a tananyag szerkezetében, valamint az ideológiai motívumok, és a propaganda rejtett céljainak feltárása alapján sajátos párhuzam rajzolódik ki a nemzetiségek tankönyvi ábrázolása, illetve a szovjet politikai rendszer és a nemzetiségi politika struktúrája között. Az állam szerkezetében a szövetségi felépítés és a jogi egyenlőség elvei jutottak érvényre, a politikai rendszert viszont a centralizmus, Moszkva megkérdőjelezhetetlen vezető szerepe jellemezte. A nemzetiségi politikában erőteljesen hangsúlyozták a népek egyenlőségét, felvirágoztatását, ugyanakkor emellett a gyakorlatban természetes törekvésként hatott az oroszosítás erőltetése, a nemzeti hagyományok és gyökerek felszámolására való törekvés, melyben a szovjet nép kialakulását, a népek közeledésének és felvirágzásának ideológiai téziseit használták fel.

A Szovjetunió történetének megalkotásában a mindenkori politikai törekvések jutottak érvényre. Elismerték az egyes régiók önálló történeti fejlődésének lehetőségét, de a nemzeti történelmekből csak azokat az eseményeket örökítették

²² I. A. FEDOSZOV: I.m. 147. o.

²³ Uo. 152. o.

²⁴ T. SZ. GOLUBJEVA, L. SZ. GELLERSTEJN: I.m. 271. o.

meg, amelyek a közös múlt koncepcióját erősítették. Oroszország szerepe olyan mértékben van túlreprezentálva, amely a szövetségi állami lét és a nemzeti egyenlőség elvei mellett is érzékelhetővé teszi az oroszosítási és centralizációs törekvések meglétét. Az ideológiát felhasználták a történelmi valóság átformálásában, a tanulók tudatának befolyásolása érdekében. A Szovjetunióban, csakúgy, mint az élet minden területén, az oktatásban is meghatározó szerepet töltött be az ideológia, amelynek erőssége egyben az állami befolyás fokmérőjének tekinthető. Az ideológiai jelszavakban öltöttek testet a politikai törekvések, s ezáltal követhető nyomon a tankönyvek szövege alapján a korabeli nemzetiségpolitika. A leggyakrabban használt jelszavak, a népek barátsága, testvérisége, a dolgozók egysége, a szovjet nép fogalma, a közös történelmi fejlődés szimbólumaiként jelennek meg, a történelmi tények ellentéteiként Oroszország hódításai, vagy 1917 után a függetlenség alternatívája helyett, a Moszkva által irányított szovjetizálás kapcsán. A szovjet történetírásban az új ideológiába öltöztetett, de a cári hagyományokból visszamaradó birodalmi szemlélet tükröződik, a nemzetiségekkel szembeni viszonyban pedig a politikai központosítással párhuzamosan jelentkező oroszosítási törekvések legitímizációja van jelen a tankönyvekben.

IRODALOM

- История СССР –учебник для 9-10. класса средней школы (на венгерском языке) / Б. О.Рибаков, А. М. Сахаров, О. О. Преображенский, Б. И. Краснобаев, Радянска Школа 1968.
- F. J. LOSZ, P. SZ. FEDORENKO: *Az ukrán SZSZK története. Tankönyv a 9-10. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev-Uzgorod, 1969.
- I. A. FEDOSZOV: *A Szovjetunió története. Segédkönyv a 8. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev-Uzgorod, 1979.
- M. V. NYECSKINA, P. SZ. LEJBENGRUB: *A Szovjetunió története. Tankönyv a VII. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev-Uzgorod, 1975.
- T. SZ. GOLUBJEVA, L. SZ. GELLERSTEJN: *Olvasmányok a Szovjetunió történetéből. Tankönyv a 4. osztály számára.* Ragyanszka Skola Kiadó, Kijev 1969.